

„Kto znał – niech wspomni” –
o prywatnych nekrologach rocznicowych
w czeskiej, słowackiej i polskiej prasie

Keywords: obituary, funeral genres, Czech language, Polish language, Slovak language

Słowa kluczowe: nekrolog, gatunki funeralne, język czeski, język polski, język słowacki

Abstract

The subject of interest was made obituaries on the anniversary of the deceased's death announced by his relatives. The aim was to determine the structure of this funeral genre, describe the linguistic means used and provide typical features. Differences and similarities were indicated on the basis of comparative studies. The analysis included private anniversary obituaries included in the Czech, Slovak and Polish local press, which were published from 01/08/2017 to 31/12/2017. Solid components were created forming the structure of the studied texts: date of death anniversary; identification data of the deceased; memory; signature of the sender. The most distinguished are Polish obituaries, because they are the only ones that are not only a memory of a loved one's death, but above all they announce a holy mass for the deceased or invite for a common prayer, which is confirmed by the deeply rooted tradition and influence of Christianity on Polish culture. On the other hand, Czech and Slovak obituaries have the most common features, which, apart from minor differences, are identical. It was found that the texts studied have a stereotypical construction, often reproduced diagrams and a formulaic language shape. The isolated and the most important part is devoted to the deceased, who is shown from the point of view of the mourners and the feelings they have, while the final formulas differentiate the obituaries within the studied languages. Studies have confirmed that the expression of remembrance of the deceased on the anniversary of his death is a customary behavior in Western Slavic cultures.

Przedmiotem zainteresowania uczyniono nekrologi z okazji rocznicy śmierci zmarłego ogłaszane przez jego bliskich. Celem było ustalenie struktury tego gatunku funeralnego, opisanie wykorzystanych środków językowych i podanie typowych

cech. Na podstawie konfrontatywnych badań wskazano różnice i podobieństwa. Analizie poddano prywatne nekrologi rocznicowe zamieszczone w czeskiej, słowackiej i polskiej prasie lokalnej, które ukazały się od 1.08.2017 do 31.12.2017 roku. Wydzielono stałe komponenty tworzące strukturę badanych tekstów: data rocznicy śmierci, dane identyfikujące zmarłego, wspomnienie, podpis nadawcy. Najbardziej wyodrębniają się nekrologi polskie, ponieważ jako jedyne stanowią nie tylko wspomnienie o śmierci bliskiego, ale przede wszystkim zawiadamiają o mszy świętej odprawianej w intencji zmarłego lub zapraszają na wspólną modlitwę, co poświadcza głęboko zakorzenioną w Polsce tradycję i wpływ chrześcijaństwa na kulturę polską. Z kolei najwięcej wspólnych cech mają nekrologi czeskie i słowackie, które poza niewielkimi różnicami są tożsame. Stwierdzono, że badane teksty mają stereotypową konstrukcję, częstokroć powielane schematy i formułiczny kształt językowy. Wyodrębniona i najważniejsza część poświęcona jest zmarłemu, który ukazany jest z punktu widzenia żałobników i poprzez uczucia jakie żywią do niego, natomiast formuły finalne różnicują nekrologi w obrębie poszczególnych języków. Badania potwierdziły, że wyraz pamięci o zmarłym w rocznicę jego śmierci to zwyczajowe zachowanie w kulturach zachodniosłowiańskich.

Do zachowań kulturowych związanych z opłakiwaniem zmarłego należy m.in. wspomnianie bliskiego w rocznicę jego śmierci i oddawanie mu czci. Jak zauważa Alfonso M. di Nola, podkreślanie pamięci o zmarłym służy

[...] okresowo powtarzane wspominki, które w okresie bezpośrednio po śmierci stają się integralną częścią żałoby wśród rodziny i przyjaciół, natomiast z upływem czasu przybierają funkcję rytuału upamiętniania i definitywnego uwolnienia się od statusu nieczystości, a w kościołach chrześcijańskich przybierają postać zamówienia mszy za zmarłych [...]. Oprócz wspomnianych dni żałobnych, wszędzie obchodzono rocznicę śmierci, święto najbardziej uroczyste ze wszystkich, nazywane *dies natalis*, czyli narodziny do życia wiecznego. O mszy żałobnej odprawianej w rocznicę śmierci we francuskich testamentach mówi się wprost jako o *fine anni sui luctus*. Czas niezbędny, by ciało uległo rozkładowi, został ustalony arbitralnie na jeden rok, dlatego też *tempus mortis* odzwierciedla okres rocznej żałoby i zarazem symboliczny i rytualny czas przemiany nieboszczyka w szkielet. Za konceptem tym kryje się idea stopniowego wchodzenia zmarłego do świata umarłych i stopniowego powracania rodziny do świata żywych (Nola 2006, s. 59–60).

Wśród chrześcijan znakiem pamięci o zmarłym są wypominki, czyli forma modlitwy błagalnej za zmarłych, zamawiana przez wiernych:

Poszukując głębszego sensu wypominek, warto cofnąć się o kilkanaście wieków do liturgii eucharystycznej sprawowanej w starożytnym Kościele. Podczas przygotowania darów ofiarnych, lub nawet w czasie modlitwy eucharystycznej odczytywano tzw. „dyptyki”, na których chrześcijanie wypisywali imiona żyjących biskupów, ofiarodawców, dobrodziejów, ale także świętych męczenników i wyznawców, oraz wiernych zmarłych. Imiona odczytywano głośno i trwało to bardzo długo. Drugą listę, listę świętych, odczytywał sam biskup [...]. Wreszcie trzecia lista, którą również czytał biskup, zawierała imiona zmarłych. [...] Te trzy listy recytowano jednym ciągiem; dzieliło je tylko trzykrotne, krótkie odezwanie się chóru. [...] Jednak poprzez ceremonię wyliczania imion wyrażano przede wszystkim więź wspólnoty i miłości, łączącą wszystkich członków Kościoła chwalebne (święci), cierpiącego (zmarli) i walczącego (żyjący). [...] Z czasem, gdy zaczęto odprawiać msze wprost w intencji niektórych zmarłych (lub żywych), dyptyki zastąpiono wspomnieniami („mementa”) nie zawierającymi już imion wszystkich wiernych, o których Kościół pamięta, lecz tylko imiona jednego czy kilku wskazanych celebransowi. [...] Dzisiejsze wypominki, są kontynuacją starożytnych dyptyków i mają podobny sens (<http://parafiajaku-ba.pl/2012/10/wypominki-czym-sa-i-skad-sie-wziely/>).

Również w tradycji luterańskiej istnieje rodzaj zwyczaju wspomnieniowego:

[...] „wspomnienie” lub tak zwana „wspominka” albo „przypominka” zazwyczaj ogłaszane ok. 6 tygodni po pogrzebie oraz w pierwszą rocznicę śmierci, bądź po roku i sześciu tygodniach. Każde kolejne wspomnienia według uznania rodziny. Kiedy to podczas nabożeństwa, po kazaniu ksiądz odczytuje personalia wspomnianej zmarłej osoby, przekazuje dla rodziny kilka słów pociechy opartych na Słowie Bożym oraz prowadzi modlitwę dziękczynną za życie zmarłego, w której prosi także Boga o pokój i błogosławieństwo dla wspominającej rodziny (<https://www.parafia.cieszyn.org.pl/index.php/wirtualna-kancelaria/wspomnienie>).

Zwyczaj ten dokładnie opisuje Jacek Kolbuszewski w monografii *Z głębokim żalem... O współczesnej nekrologii*, gdzie podzielił on nekrologi na: informacyjne, kondolencyjne, nekrologi-podziękowania, pożegnalne, rocznicowe i mieszane (Kolbuszewski 1997). Tutaj zajmujemy się nekrologami rocznicowymi, które J. Kolbuszewski zdefiniował jako nekrologi ogłaszane w rocznicę czyjegoś zgonu z zamiarem przypomnienia zmarłego, wywołania wspomnienia o nim i modlitwy w jego intencji (Kolbuszewski 1997, s. 196). Píše on:

Publikowane w pewne rocznice zgonu (co nie znaczy wcale, że co roku) i ogłaszane z reguły przez najbliższych żałobników zmarłego, są wyrazem tej antropologii pamięci, która w nagrobnych inskrypcjach głosi, że „umarłych pamięć dotąd trwa, dokąd pamięcią im się płaci”, człowiek zaś „umiera dopiero wtedy, kiedy się o nim zapomina” [...]. Najbliżsi zmarłego występują wówczas w roli strażników pamięci o nim (Kolbuszewski 1997, s. 233–234).

W niniejszym artykule zostaną poddane analizie wspomnieniowe nekrologi rocznicowe zamieszczone w czeskiej, słowackiej i polskiej prasie lokalnej, które ukazały się od 1.08.2017 do 31.12.2017 r. w następujących pismach:

- a) czeskich: „Bohumínské noviny OKO”, „Poděbradské noviny”, „Březnické noviny”, „Orlovské noviny”;
- b) słowackich: „Podbrezovan”, „Pezinnčan”, „AB Piešťany”, „Noviny Žiar nad Hronom”;
- c) polskich: „Głos Wielkopolski”, „Nowości”, „Dziennik Polski”, „Express Bydgoski”, „Dziennik Bałtycki”.

Celem jest opisanie środków językowych (polskich, słowackich i czeskich), występujących w poszczególnych częściach kompozycyjnych nekrologu rocznicowego, a także analiza formuł zarówno obligatoryjnych, jak i fakultatywnych, na podstawie których wskażemy różnice i podobieństwa w analizowanym materiale.

Opisywany gatunek funeralny ma stałą kompozycję i typową emblematykę. Na strukturę nekrologów rocznicowych składają się następujące składniki:

1. E m b l e m a t, którym jest znak graficzny wybierany z bazy, jaką posiada dana gazeta.
2. I n f o r m a c j a o r o c z n i c y ś m i e r c i, np. data rocznicy śmierci, liczebnik porządkowy, wskazujący na jej kolejność itp.
3. D a n e i d e n t y f i k u j ą c e z m a r ł e g o, np. dane onomastyczne, role pełnione w rodzinie.
4. W s p o m n i e n i e z m a r ł e g o, np. przywołanie cech zmarłego.
5. P o d p i s n a d a w c y, czyli informacja o żałobnikach.

Elementem fakultatywnym zaś jest zdjęcie zmarłego, które znajduje się w większości nekrologów czeskich (*vzpomínky*) i słowackich (*spomienky*), w polskich rzadziej, a także motto.

Tutaj zajmiemy się jedynie składnikami 2–6, ponieważ ramę językową badanych nekrologów tworzą informacja o rocznicy śmierci i podpis nadawcy. Natomiast elementy graficzne, jak i motto poprzedzające tekst właściwy, nie będą przedmiotem zainteresowania w tym artykule. Często nie pochodzą one od fizycznego nadawcy nekrologu wspomnieniowego, ale są zależne od możliwości redakcyjnych gazety (por. załącznik nr 1, <http://bi.gazeta.pl/im/9/8466/m8466779.pdf>).

1. Informacje o rocznicy śmierci

Większość Polaków zamieszcza ogłoszenia w prasie w pierwszą rocznicę śmierci lub tzw. okrągłą, Czesi i Słowacy zaś nie tylko w te zwyczajowo przyjęte rocznice, ale też w czwartą, jedenastą, dwudziestą trzecią itp. Jednak tej informacji nie ujmuje formuła wstępna, zawierająca wyraz *rocznica* (czes. *výročí*, słow. *výročie*), dookreślany jedynie przymiotnikiem *smutny* lub *bolesny*, np. CZ *smutné výročí*; SK *smutné výročie*; PL *bolesna rocznica*. Pojawiają się tutaj także inne dookreślenia rocznicy, np.: CZ *výročí úmrtí, výročí náhlého úmrtí, výročí tragického úmrtí*; SK *výročie úmrtia, výročie náhleho a nečakaného úmrtia, výročie smrti, výročie tragickej smrti; výrocie od smutnej chvíle, výrocie odchodu do večnosti*; PL *rocznica śmierci, rocznica odejścia*.

W ekscerpowanych tekstach formułę inicjalną stanowi także informacja o dniu, w którym przypada rocznica śmierci, np.: CZ *10. srpna, Dne 15. Listopadu, Dne 13.11.2017*; SK *14. júla, Dňa 17. augusta, 6.12.2017*; PL *Dnia 7 sierpnia 2017 roku*. W polskim i słowackim materiale pojawiły się także nieliczne przypadki, kiedy nie wymienia się dokładnej daty, a jedynie wskazuje się na miesiąc czy rok śmierci, np. SK *V auguste, V týchto dňoch*; PL *W tym roku* (w kilku słowackich nekrologach znalazło się bardzo ogólne określenie dnia rocznicy śmierci jako *Najsmutnejší deň*). W niewielu słowackich nekrologach na po-

czątku przed datą użyto również wyrazów i wyrażeń, oddających stan emocjonalny żałobnika: *s láskou, s nekonečnou láskou, s bolesťou v srdci; so smútkom v srdci; so slzami v očiach; so slzami v očiach a smútkom v srdci*.

O rocznicy śmierci informują również leksemy, wskazujące na cel ogłoszenia: CZ *si připomeneme, jsme si připomněli, si připomínáme, vzpomeneme, jsme vzpomněli*; SK *sme si pripomenuli, si pripomenieme, si pripomíname, si dovoľujeme pripomenúť, sme si spomenuli*; PL *zawiadamiam*. W ten sposób nadawca pragnie przypomnieć czy zawiadomić o rocznicy śmierci bliskiego tych, którzy jeszcze nie wiedzą, że (np.) CZ *bude 25 let, Dne 15. listopadu uplynulo (uplyne, uplynou)*; SK *bude rok, uplynul rok, uplynú 2 roky (uplynie, uplynulo)*; PL *W tym roku mijają, dnia 23 września 2017 mija...* od tragicznego wydarzenia, CZ *kdy navždy utichlo šlechetné srdce; kdy zemřel; od chvíle, kdy nás opustila; ode dne, kdy nás náhle opustila; kdy mne bez slova rozloučení opustil; tragicky zahynula při práci v nemocnici v Krnově; od odchodu do Božho světla; od úmrtí; co zomřela; kdy nás náhle a bez rozloučení opustil; jsi odešel, jak si to osud přál; kdy nás navždy opustil; od tragického úmrtí; kdy nás opustila po těžké nemoci*; SK *od poslednej rozlúčky; odvtedy, ako nás navždy opustil; odvtedy, ako sme sa naposledy rozlúčili; odvtedy, ako nás opustil; čo nás navždy opustila; od chvíle, kedy nás navždy opustila; čo nás s bolesťou v srdci navždy opustil; odvtedy, ako nás náhle opustil; od úmrtia; čo navždy odišiel; odišla do večnosti; odchodu do večnosti; kedy nás bez slova a rozlúčky náhle opustil; od smutnej chvíle; od poslednej rozlúčky; odvtedy, ako sme sa navždy rozlúčili*; PL *od nagłego odejścia; jak odszedł do wieczności*.

Jak wynika z powyższych przykładów, o śmierci nie pisze się wprost, poza pojedynczymi przykładami w czeskich nekrologach (*zomřela, zemřel*), ale stosuje się metafory, peryfrazy i eufemizmy. W materiale czeskim i słowackim najczęściej wykorzystywany jest do tego celu leksem *opuścić*, który pojawia się z przysłówkami *náhle, navždy* (w języku czeskim i w języku słowackim) lub z wyrażeniami *bez rozloučení, bez slova rozloučení* (w języku czeskim) i *bez slova*

a rozlučky (w języku słowackim), wskazującymi na nagłą i tragiczną śmierć, np. CZ *od chvíle, kdy nás opustila; ode dne, kdy nás náhle opustila; kdy mne bez slova rozloučení opustil; kdy nás náhle a bez rozloučení opustil; kdy nás navždy opustil; kdy nás opustila po těžké nemoci*; SK *odvtedy, ako nás navždy opustil; odvtedy, ako nás opustil; čo nás navždy opustila; od chvíle, kedy nás navždy opustila; čo nás s bolesťou v srdci navždy opustil; odvtedy, ako nás náhle opustil; kedy nás bez slova a rozlučky náhle opustil*.

Dość często wykorzystuje się do tego celu także leksem *odejść*: CZ *jsi odešel*; SK *čo navždy odišiel; odišla do večnosti*; PL *od nagłego odejścia; jak odszedł do wieczności*. Również w tym przypadku jest on dookreślany przysłówkiem *navždy* lub wyrażeniem przyimkowym *do večnosti* (w języku czeskim i słowackim) – *do wieczności* (w języku polskim). Oprócz tego w czeskim materiale pojawiają się dodatkowe informacje o okolicznościach śmierci: *kdy nás opustila po těžké nemoci; tragicky zahynula při práci v nemocnici v Krnově*.

Na uwagę zasługują także użyte w języku czeskim peryfrazy: *odchod do Božího světla i navždy utichlo šlechetné srdce*.

2. Dane identyfikujące zmarłego

Kolejnym stałym elementem nekrologów jest określenie zmarłej osoby, na które składają się oprócz danych osobowych (dane onomastyczne) m.in. przymiotniki nacechowane pozytywnie, zaimki dzierżawcze, potwierdzające bliskość relacji, czy rzeczowniki wskazujące na rolę, które pełnił w rodzinie (często umieszczane przed imieniem i nazwiskiem zmarłego): *milovaný, dobrý, skvělý, naši* (w języku czeskim), *milovaný, drahý, dobrý, vzácný, dlhoročný, náš, naša* (w języku słowackim) i *ukochany, kochany, drogi, wspaniały, jedyny, nasz, nasza, mój, moja, moi* (w języku polskim), np.: CZ *milované maminky; milovaného manžela; dobrého kamaráda; skvělá kamarádka*; SK *milovaný manžel, milovaná sestra; drahý otec; drahá mamička; dobrého človeka; vzácného človeka; dlhoročný kolega; dlhoročnou kolegyňou*; PL *ukochana żona; ukochany Syn; najukochańskiej Córki; Kochanego*

Męża; Drogiego Przyjaciela; wspaniałej Córki, jedyny Syn, jedynej Córki.

Najważniejszym i najbardziej widocznym elementem tej części nekrologów są dane identyfikujące zmarłego (imię i nazwisko, czasami też nazwisko rodowe), np.: CZ *paní Isolda Pasmionková, roz. Neumayer*; SK *Alena Frimmerová, rod. Balážovej*; PL *śp Anna Pazderska z domu Krupecka*. W polskich tekstach dane onomastyczne poprzedza skrót *śp.* lub jego pełna forma *świętej pamięci*, która nie występuje w tekstach czeskich i słowackich. Dalszą, istotną różnicą, która pojawia się w czeskim materiale, jest umieszczanie wyrazów *pan* lub *paní* przed imieniem i nazwiskiem, np.: *pan František Russek; paní Bronislava Adamaszková*.

We wszystkich tekstach dane onomastyczne uzupełnia się tytułami naukowymi lub zawodowymi, np. CZ *Ing.*; SK *Ing., CSc., PhDr.*; PL *prof. zw. dr hab. inż., dr n.med.* Czasami w czeskich i słowackich nekrologach podaje się także miejsce pochodzenia zmarłego, np.: CZ *paní Anička Sýkorová z Bohumína; pan Josef Fiala z Boru*; SK *Miroslav Bučka z Podbrezovej; Žofia Marková z Hornej Lehoty* itp. Jednak w zdecydowanej większości analizowanych tekstów zmarłego określa się poprzez łączące go więzy z rodziną (nazwy pokrewieństwa): *mąż, żona, mama, ojciec, córka, syn, brat, siostra, dziadek, babcia, pradziadek, prababcia, teść, teściowa, zięć, synowa, wnuk, wnuczka, szwagier, szwagierka, bratanek, siostrzenica*, lub relacje koleżeńskie: *kolega, przyjaciel* (CZ *kamarád, kamarádka*; SK *kolega, kolegyňa, kamarát*), przy czym w polskim materiale pisane są one nie tylko małymi literami, tak jak w czeskich i słowackich przykładach, ale także wielkimi. W czeskich i słowackich nekrologach natomiast często używa się nazw hipokorystycznych, np.: CZ *maminka, babcia, prababcia, praprababcia, dědečka, tatínka, dědečka*; SK *mamička, babcia, braček, maminky, babinky, prababcia*. Sporadycznie ujmuje się także pochodzenie zmarłego z tego samego regionu: CZ *rodák z Hlubyně*, SK *rodak z Banky*. W niektórych tekstach słowackich nadawca określił zmarłego jako ojca chrzestnego – *krstný otec*, bliskiego krewnego – *blízky príbuzný* czy partnera zmarłej – *partner zosnulej*,

partner. Wyjątkowo pojawiły się też ogólne sformułowania, takie jak: *dobry człowiek, szlachetny człowiek (dobrý člověk, vzácný člověk)*.

W polskim materiale znaleziono kilka nekrologów z charakterystyką zmarłego, z której można dowiedzieć się, kim on był: *nauczycielem, nauczycielką, prawnikiem, pedagogiem, poetą, poetką, polskim patriotą*. Odnotowano po jednym przykładzie – w czeskiej i polskiej prasie – informację o miejscu pracy zmarłego: CZ *dlouholetého zaměstnance lázní*; PL *pracownik Uniwersytetu Lwowskiego*.

3. Wspomnienie zmarłego

Trzeci segment nekrologów zawiera prośbę adresata o wspomnienie bliskiego w przypadającą rocznicę śmierci skierowaną do odbiorców, których określa się słowami: *pamiętający; wszyscy przyjaciele i życzliwi; życzliwi pamięci* – w polskich nekrologach, i *všichni, kteří na něj stále s láskou myslíte; Kdo jste ho znali; Kdo jste je měli rádi; Kdo jste ji znali a měli rádi* – w czeskich nekrologach; *Ti, ktorí ste ju poznali; Ti, ktorí ste ho poznali; Kto ste ju poznali; Priatelja a známi, ktorí ste ho poznali; Kto ste ju poznali a mali radi* – w nekrologach słowackich. W ten sposób nadawca zwraca się do tych, którzy o zmarłym stale i z miłością myślą, a także do tych, którzy znali go i lubili. W dalszej części wzywają oni odbiorcę m.in. do wspomnienia o zmarłym, chwili zadumy i modlitwy, a także do zapalenia znicza na jego grobie, np.: CZ *zapalte svíčku; vzpomeňte s námi; věnujte mu s námi tichou vzpomínkou; SK spomeňte si s nami; spomeňte si s nami na jeho úsmev, radosť zo Života a láskavé srdiečko; venujte mu spolu s nami tichú spomienku; venujte mu tichú spomienku spolu s nami; venujte mu tichú spomienku; venujte jej, prosím, tichú spomienku; venujte jej tichú modlitbu a spomienku; zaspomínajte s nami; prosím o tichú spomienku; venujte mu, prosím, tichú spomienku; prosím, spomeňte si na chvíľe, keď tu bola s nami; PL prosimy o wspomnienie i modlitwę; o modlitwę proszę; proszę o modlitwę, chwilę wspomnień i zadumy; O chwilę wspom-*

nień i zadumy prosimy, proszę o chwilę zadumy, pamięć i modlitwę; O modlitwę prosę.

Należy tu podkreślić, że tylko w tekstach polskich i słowackich zamieszczono prośbę o modlitwę, natomiast za typową formułę w nekrologach czeskich i słowackich należy uznać: CZ *věnujte mu tichou vzpomínkou*, SK *venuajte mu tichú spomienku*, co potwierdzają przytoczone powyżej egzemplifikacje.

Najbardziej różnorodne prośby zamieszczono w słowackich tekstach, w których pojawiają się również zwroty dotyczące wspomnienia chwil wspólnie spędzonych za życia zmarłego albo dotyczące jego wyrazów radości z życia i łaskawego serca.

W analizowanych czeskich, a zwłaszcza słowackich, nekrologach rocznicowych oprócz prośb zawarto również podziękowania dla przyjaciół i znajomych za uczczenie pamięci i wspomnienie zmarłego wyrażone za pomocą czasownika *dziękować*, pojawiającego się w rozbudowanych frazach: CZ *děkujeme všem přátelům, kteří také tichou vzpomínkou nezapomněli; Děkujeme všem, kteří uctí její památku*; SK *Ďakujeme za tichú spomienku všetkým, ktorí na ňu nezabudli; Za tichú spomienku ďakujeme všetkým, ktorí nezabudli a spomínajú s nami; Kto ste ho poznali, zaspomínajte s nami, ďakujeme; Ďakujeme všetkým, ktorí spomínajú s nami; Kto ste ho poznali, venujte mu, prosím, tichú spomienku. Ďakujeme; Ďakujeme všetkým, ktorí mu spolu s nami venujú tichú spomienku; Za tichú spomienku ďakujeme všetkým priateľom a známym; za tichú spomienku ostatných ďakuje celá rodina; Ďakujeme vám všetkým, ktorí ste ho poznali a venujete mu tichú spomienku; Ďakujeme za spomienku všetkým, ktorí si naňho pamätajú.*

Wśród zgromadzonych tekstów najbardziej różnią się nekrologi polskie, których obligatoryjną składową w tej części jest powiadomienie o mszy świętej i/lub zaproszenie na mszę lub wspólną modlitwę, co nie jest obecne, nawet okazjonalnie, w analizowanych tekstach czeskich czy słowackich. Polskie nekrologi zawierają dane: kiedy, o której godzinie i gdzie zostanie odprawiona msza, np.: *W piątek 11 sierpnia o godz. 8.00 w kościele pw. Nawiedzenia NMP na os. Bohaterów II Wojny Światowej nr 88 w Poznaniu itp.* Ponadto podana zo-

stała intencja mszy świętej (*msza święta dziękczynna; o spokój Duszy; w Jej intencji; w Jego intencji; w intencji ś+p; za Jego długie, pracowite życie i pożyteczną działalność w służbie narodu*) oraz rodzaj mszy (*msza wspomnieniowa, Msza Święta Rocznicowa*), która *odbędzie się* albo *zostanie odprawiona...*

4. Podpis nadawcy

Ostatnim składnikiem kompozycyjnym opisywanego gatunku funeralnego jest podpis, czyli identyfikacja nadawcy indywidualnego bądź zbiorowego. Należy zaznaczyć, że dość często w czeskich i słowackich nekrologach przed danymi nadawcy znajdują się wyrażenia przymikowe, opisujące uczucia żałobnika (połączenia wyrazowe z rzeczownikami: *miłość, smutek, ból, boleść, wdzięczność, szacunek, wspomnienie*), np.: CZ *s láskou (stále, velikou); s úctou; s vděčností; s bolestí (velkou, v srdci); se vzpomínkou (v srdci); SK s láskou (nekoněčnou, v srdci); s úctou; s vdakou; so smutkom (v srdci, v duši); s bolesťou (v srdci); s bóлом*. Charakterystyczne są również wyrażenia szeregowie, potęgujące ekspresję, takie jak: CZ *s láskou a úctou; s velikou láskou a vděčností; s úctou a láskou; s láskou, úctou a bolestí v srdci; s láskou a velkou bolestí v srdci; s láskou a bolestí; SK s úctou a láskou; s úctou a vdakou; s láskou, vdakou a úctou; s láskou a úctou; s láskou a vdakou; s úctou, láskou a smutkom v srdci; s láskou a bolesťou v srdci; so spomienkou a bolesťou v srdci; S láskou v srdci a smutkom v duši; s láskou a úctou*. Dopiero po tych określeniach stanu emocjonalnego adresata następuje właściwa część podpisu nekrologu. Zapowiada ją leksem *wspominać* (czes. *vzpomínat*, słow. *spomínať*) rzadko występujący z czasownikiem *nie zapomnieć* (czes. *nezapomenout*, słow. *nezabúdať*), stanowiący deklarację o dożgonnej pamięci nadawcy o zmarłym, np.: CZ *vzpomíná a nezapomene; vzpomínají a nikdy nezapomenou*; SK *spomíname a nezabúdame; stále vzpomínajú a nikdy nezapomenou*.

W analizowanych nekrologach najczęściej stosuje się podpis wskazujący nie na konkretnego członka rodziny, ale na całą rodzinę

zmarłego. W polskich tekstach oprócz wyrazu *rodzina* znaleźć można także jego synonimy, takie jak: *najbliżsi, potomni*, w czeskich i słowackich zaś wyrażenia złożone z rzeczownika *rodina* i przymiotnika go dookreślającego: CZ *celá rodina; celá velká rodina; zarmoucená rodina*; SK *smútiaca rodina; celá rodina; najbližia rodina*, lub rzeczownika *rodina* i nazwiska rodziny żałobnika: CZ *rodina Kobárova*; SK *Rodina Masaryková a Vargová*. Pojawiają się także nekrologi z podpisem, ujmującym stopień pokrewieństwa lub znajomości nadawcy ze zmarłym, np.: CZ *Sourozenci*; SK *rodina a známi*; PL *Rodzina i Przyjaciele; Dzieci*.

Stosunkowo rzadko pojawia się w tej części samo imię (lub imiona) nadawcy, i to tylko w polskich nekrologach: *Jecek; Dorota, Agnieszka, Jan*. Natomiast w czeskich i słowackich tekstach w kilku przypadkach podano pełne dane osobowe nadawcy, czyli jego imię i nazwisko: CZ *dcera Alena Babišová, syn Josef Pasmioka*; SK *manžel, otec, zaž švagor a kolega Stanislav Srnka z Brezna*; albo także nazwiska dalszej rodziny – SK *syn Tomáško, otec, brat, starka, priateľa rodiny Majerová, Hrašková, Debnárová, Kamod'ová, Némethová*. Kilka razy w podpisie w czeskich nekrologach znajduje się informacja o tym, że w imieniu całej rodziny zmarłego nekrolog zamieściła dana osoba, w tym przypadku żona czy córka: *Za celou rodinu manželka Erika; Za celou rodinu dcera Anna*.

Z dokonanego przeglądu analizowanych nekrologów rocznicowych wynika, że czeskie i słowackie dane identyfikujące nadawcę bardzo różnią się od polskich, w których w większości mamy krótkie i zwarte podpisy wyrażające stopień pokrewieństwa nadawcy ze zmarłym bez podawania imienia lub nazwiska adresata, np.: *Mąż z Synami; Rodzice i Siostra z Synem; Rodzice i Dziadkowie; Mama; Syn z Rodziną; Żona z Synami*, rzadziej z jego imieniem, np. *żona Krystyna; córka i siostra Barbara* itp. Tymczasem za typowe podpisy dla Czechów i Słowaków można uznać wyrażenia szeregowie, tworzące ciągi wyliczeń członków rodziny (często z ich imionami i/lub nazwiskami), ułożone według hierarchii rodzinnych, z których można odczytać relacje zmarłego nie tylko z najbliższą rodziną, ale też dalszą, jak rów-

niez z osobami spoza niej. Często są to bardzo szczegółowe wyliczenia członków z kręgu bliskiej i dalszej rodziny wraz z imionami żałobników, wyliczenia, które nieraz są dłuższe niż samo wspomnienie zmarłego, o czym świadczą poniższe egzemplifikacje: CZ *rodiče, bratr Aleš, manželka Marie, dcery Vanda a Martina, zež Roman, vnuk Mareček a tety Alena a Soňa; manžel, maminka, bratr, sestra, dcery Zuzana a Romana s rodinami, vnučata Veronika a Jiří a ostatní rodina; manžel Josef, syn Roman s manželkou, dcera Lenka, vnučky Martina, Renata, Lucka a pravnučka Lilinka; SK sestry Darina, Iveta s priateľom Robertom, synovec Luboš a neter Michaela s rodinou; manžel Rudolf, dcéra Beáta a syn Rudolf s manželkou, vnúčatá Michaela, Dominika s manželom, Dávid, Kamilka a užaj pravnučka Tereška a ostatná smútiaca rodina; syn Tomáško, otec, brat, starka, priateľ a rodiny Majerová, Hrašková, Debnárová, Kamoďová, Némethová; mamina Janka, sestra Mária s manželom Tiborom a dežmi Timuškom a Libuškou, starka Mariška a starký Miňo, strýko Miňo s manželkou, bratranci, sesternice, krstní rodičia s rodinami, ostatná rodina, priatelia a známi.*

W tej części pojawiają się również formy deminutywne, przede wszystkim imion wnucząt i prawnucząt, ale też osób dorosłych: żony, mamy, siostry, synowej, stryjka, babci i dziadka zmarłego, co ilustrują następujące przykłady: CZ *sestra Anička; SK pravnuci Lubko a Jarka; vnuk Miško; manželka Anička, sestra Vilmuška; nevesty Valika a Andrejka, vnuci Andrejko, Pažko, Romanka; mamina Janka [...]* s *dežmi Timuškom a Libuškou, starka Mariška a starký Miňo, strýko Miňo.*

Wśród wyliczanych nazw członków najbliższej rodziny można spotkać także nazwy rodziców chrzestnych, byłych małżonków, przyjaciół, znajomych, kolegów, współpracowników, np.: CZ *manželka Maruška, dcera Jana s rodinou, syn Jan s rodinou a kolegové z radnice; manželka Helena, syn Lumír s rodinou, bratr Karel s rodinou, příbuzní a přátelé; manželka Věra, syn Kamil a rodinná přítelkyně Anička; synové Tomáš a Martin s rodinami, rodina Palarčíková a kolegové z městského úřadu; manželka Miroslava, syn Michal, rodiče, sourozenci Pavel a Martina s rodinami, tchyně Jana, kamarádi a přátelé;*

SK *manželka Anička, sestra Vilmuška, neterka Tereška s rodinou, priatelia a známi; syn Milan, nevesty Valika a Andrejka, vnuci Andrejko, Pažko, Romanka a ostatná smútiaca rodina; rodina a známi; mamina Janka, sestra Mária s manželom Tiborom a dežmi Timuškom a Libuškou, starka Mariška a starký Miňo, strýko Miňo s manželkou, bratranci, sesternice, krstní rodičia s rodinami, ostatná rodina, priatelia a známi; manžel, otec, zaž, švagor a kolega Stanislav Srnka z Brezna; bývalí spolupracovníci; mama, deti, sestra s rodinou, vnučka a bývalá manželka.*

Zarówno w Czechach, jak i na Słowacji dosyć powszechnym zwyczajem jest wymienianie imienia każdego nadawcy-krewnego zmarłego, np.: CZ *manželka Věra, synové Marek a Libor, sourozenci Vanda, Valter a Vili s rodinami; dcera Jana s manželem Jendou, vnučka Lenka s manželem Kamilem, vnuk Martin s manželkou Lenkou, pravnuci Denisa, Ilona, Evička a Ondra; syn Petr s manželkou Alžbetou, syn Richard s životní partnerkou Martinou a vnučky Marie a Petra; SK dcéry Jana, Magdaléna, Mária, Eva a Katarína s rodinami; manžel Július, dcéra Rená a syn Róbert s rodinami, vnuci Daniel a Viktor, brat Mirko s rodinou a švagrovia Jozef, Ondrej a Peter s rodinami.*

Zatem w czeskich i słowackich tekstach znacznie rzadziej (to zaledwie pojedyncze przykłady) niż w tekstach polskich nadawca zostaje określony za pomocą krótkiego podpisu (bez imienia czy nazwiska): CZ *rodina, přátelé a kamarádi; manželka, syn, přátelé; SK manželka a deti.* Ponadto w nekrologach słowackich krótkie podpisy niekiedy tworzą wyliczenia członków rodziny zmarłego, np.: *manželka, synovia, nevesta a vnučka; manžel, deti, vnúčatá a pravnúčatá; manželka, mama, deti s rodinami a všetci blízki; mama, deti, sestra s rodinou, vnučka a bývalá manželka.*

* * *

Prywatne nekrologi rocznicowe zamieszczone w czeskiej, słowackiej i polskiej prasie stanowią potwierdzenie faktu, że w kulturach zachodniosłowiańskich wyraz pamięci o zmarłym w rocznicę jego śmierci

ci jest zwyczajem pielęgowanym również dziś. Z przeprowadzonej analizy wynika, że pod względem gatunkowym, strukturalnym i zastosowanych środków językowych w badanych tekstach pomimo licznych podobieństw pojawiły się także pewne dyferencje.

Mimo że rozpatrywane w niniejszym artykule teksty okolicznościowe odznaczają się stereotypową konstrukcją, częstokrotnie powielanymi schematami i formułczością kształtu językowego, to jednak kultura narodowa niekiedy spowodowała wprowadzenie odmiennych elementów. We wszystkich nekrologach wyodrębniona i najważniejsza część poświęcona jest zmarłemu, który ukazany jest z punktu widzenia żałobników i poprzez uczucia, jakie oni żywią. Nadawca podaje dane onomastyczne zmarłego i wymienia role, które pełnił zmarły w kręgu rodzinnym i koleżeńskim, a stosując określenia złożone z ekspresywnych rzeczowników, przymiotników i zaimków, wartościuje go pozytywnie i podkreśla bliskość relacji z nim.

Jedynie w polskich nekrologach imię i nazwisko zmarłego poprzedza skrót *śp.*, w czeskich tekstach zaś przed danymi osobowymi znajdują się wyrazy *pan*, *paní*.

Spośród analizowanych tekstów najbardziej wyodrębniają się nekrologi polskie, ponieważ jako jedyne zawiadamiają o mszy świętej odprawianej w intencji zmarłego lub zapraszają czytelników na wspólną modlitwę, co potwierdza od wieków trwający wpływ chrześcijaństwa na kulturę polską.

Z kolei największe różnice wykazują formuły finalne analizowanych gatunków funeralnych. To właśnie one wskazują na wpływ kultur narodowych na badane nekrologi. Polscy autorzy stosują przede wszystkim podpisy skrótowe, zwięzłe, ogólne, natomiast czescy i słowaccy nadawcy wymieniają poszczególnych żałobników w długich wyliczeniach, podając imiona członków rodziny, a czasami stosując nazwy hipokorystyczne. Zaznaczyć należy, że w tej części przytacza się dane osób nie tylko z bliskiej rodziny (wraz z imionami), ale także dalszej, przyjaciół, kolegów, współpracowników, zachowując przy tym właściwą hierarchię. W słowackich, ale także i czeskich, nekrologach zdarza się, że rozbudowane wyliczenia stanowiące podpis nada-

wcy były dłuższe od opisu zmarłego. Być może świadczy to o silnych i serdecznych związkach łączących członków czeskich i słowackich rodzin.

Literatura

- Balowski M., Sieradzki A., 2012, *Stylistyka nagrobków cmentarza w Polskiej Ostrawie (badania wstępne)*, „Bohemistyka”, nr 3, s. 167–190.
- Borejszo M., 2002, *Językowy kształt nekrologów*, [w:] *Język a komunikacja 4*, t.1. *Język trzeciego tysiąclecia II. Nowe oblicza komunikacji we współczesnej polszczyźnie*. Red. G. Szpila, Kraków, s. 123–132.
- Hodarska M., 2011, *Emocje i wartości w nekrologach ofiar katastrofy pod Smoleńskiem*. „Zeszyty Prasoznawcze”, z. 1–2, s. 26–40.
- [Http://parafiajakuba.pl/2012/10/wypominki-czym-sa-i-skad-sie-wziely](http://parafiajakuba.pl/2012/10/wypominki-czym-sa-i-skad-sie-wziely) [dostęp 10.05.2018].
- [Https://www.parafia.cieszyn.org.pl/index.php/wirtualna-kancelaria/wspomnienie](https://www.parafia.cieszyn.org.pl/index.php/wirtualna-kancelaria/wspomnienie) [dostęp 10.05.2018].
- Nekrologi – Jak napisać treść nekrologu? Przykłady, wzory*. Online: <https://www.bluneral.com/porady/nekrologi-jak-napisac> [dostęp: 10.05.2018].
- Jakosz M., 2010, *Polskie nekrologi w prasie – sposoby wartościowania językowego (na przykładzie »Gazety Wyborczej«)*. „Postscriptum Polonistyczne”, nr 2, s. 219–235.
- Kapturek E., 2008, *Językowy kształt współczesnych nekrologów prasowych*, Poznań.
- Kolbuszewski J., 1997, *Z głębokim żalem... O współczesnej nekrologii*. Wrocław.
- Nola di A.M., 2006, *Tryumf śmierci. Antropologia żałoby*, Kraków.
- Olma M., 2015, *Kształt językowy korespondencji funeralnych z pocz. XX w. wobec współczesnych tekstów kondolencyjnych*, [w:] *Dialog z tradycją, t. IV. Język – komunikacja – kultura*. Red. R. Dźwigoł i I. Steczko, Kraków, s. 387–401.
- Pleskalová J., 2017, *Nekrolog*. In: P. Karlík, M. Nekula, J. Pleskalová (eds.), *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny*. Online: <https://www.czechency.org/slovník/NEKROLOG> [dostęp: 10.05.2018].
- Steczko I., 2015, *Z ostatnim pożegnaniem... O napisach na szarfach żałobnych*, [w:] *Dialog z tradycją, t. IV: Język – komunikacja – kultura*. Red. R. Dźwigoł i I. Steczko, Kraków, s. 397–411.
- Wysoczański W., 2012, *Umieranie i śmierć. Wielowymiarowość językowa*. Wrocław.